

DAMIR MARIĆ

ETIČKI ASPEKTI EKSPERIMENTIRANJA NA ŽIVOTINJAMA

Eksperimentiranje na životinjama se pojavilo kao novi značajan metod istraživanja početkom 19. stoljeća i gotovo u isto vrijeme se u javnosti javlja debata o njegovim moralnim aspektima koja traje do danas. I prije 19. stoljeća su pojedinci vršili takva eksperimentiranja, ali ona nisu bila uobičajena praksa. Prva zabilješka o takvom istraživanju seže u treće stoljeću prije Krista i pripisuje se Erasistratu iz Aleksandrije. Kasnije je Galen (živio 129 – 200 poslije Krista) koristio žive svinje da ispita posljedice presijecanja nerava. Andreas Vesalius je u šesnaestom stoljeću izveo brojne eksperimente na majmunima, svinjama i kozama. Između ostalih, eksperimente na životinjama su vršili Francis Bacon (1561 – 1626), William Harvey (1578 – 1657), Rene Descartes (1596 – 1650) i Anthony van Leeuwenhoek (1632 – 1723).¹

Nešto veći broj eksperimentiranja na životinjama u Engleskoj i Francuskoj u 17. i 18. stoljeću može se objasniti

¹ F. B. Orlans, *In the Name of the Science: Issues in Responsible Animal Experimentation*, Oxford University Press, New York, Oxford, 1993., 3.

tada široko rasprostranjenom teorijom po kojoj životinje ne mogu osjećati bol. Filozof koji je izvršio najveći utjecaj na kasnije mislioce da prihvate takvo stajalište bio je Rene Descartes. On je smatrao da su životinje poput mašina i kada čujemo krike životinja to nije ništa drugačije nego kada čujemo kucanje sata. S druge strane, postojali su filozofi, kao što je Jeremy Bentham (1748 – 1832), koji su držali da životinje osjećaju bol na sličan ili jednak način kao i ljudi.

Dva francuska fiziologa Francios Magendie (1783 – 1855) i njegov učenik Claude Bernard (1813 – 1878) su najviše učinili na razvijanju i prihvatanju metode eksperimentiranja na životinjama kao uobičajene prakse.¹ Njihove brojne vivisekcije su im vrlo brzo pribavile mnoštvo protivnika. Kada je 1824. godine Magendie došao u London da na djelu pokaže svoj rad, izazvao je ogorčenje javnosti, pa se čak i u parlamentu tražila deportacija zbog okrutnosti koje je činio. Ova situacija je iskorištena da se u parlamentu donese zakon koji bi stavio eksperimentiranje na životinjama pod kontrolu. Pedesetak godina poslije, 1876. godine, takav je zakon doista i donesen. Tom prilikom Kraljevska komisija je u svom izvještaju napisala: "Nema sumnje da se nehumanost može naći i u visoko pozicioniranih fiziologa. Vidjeli smo da je tako bilo u slučaju Magendieja".² Nije samo javnost prosvjedovala protiv Magendievog rada. Poznati engleski anatom, Sir Charles Bell se otvoreno suprotstavljao takvom pristupu govoreći da su ti brojni eksperimenti vršeni bez milosti, okrutno i sa ravnodušnošću.

¹ Ibid., 4.

² Ibid., 7. U Francuskoj je takav zakon donesen tek 1963. godine. Ibid., 19.

Gotovo u isto vrijeme se pojavila rasprava o moralnim problemima eksperimentiranja na životinjama. *London Medical Gazette* je 1839. godine kritizirao Magendieja zbog "rasipnosti i okrutnosti", a njegovo neprestano ponavljanje bolnih eksperimenata kao "odvratno".¹ Magendiejev učenik Bernard je poslije izvođenja najbolnjih zahvata ostavljao još uvijek žive izmrcvarene životinje svojim pomoćnicima da vježbaju pronaći arterije, živce i slično.² Sam Bernard je smatrao da imamo apsolutno pravo da vršimo vivisekciju životinja i da možemo živa bića spasiti od smrti samo tako što ćemo žrtvovati druga. Govorio je da znanstvenik potpuno obuzet znanstvenom idejom ne čuje krike životinja, ne vidi kako im teče krv, nije svjestan ničeg drugog osim organizma koji od znanstvenika krije problem koji ovaj želi riješiti.³

I u novije vrijeme postoje mnogi znanstvenici i filozofi koji opravdavaju eksperimentiranje na životinjama. Mikrobiolog, dobitnik Nobelove nagrade, David Baltimore je u televizijskoj emisiji 1974. godine na pitanje filozofa Roberta Nozicka da li činjenicu kako će neki eksperiment ubiti stotine životinja znanstvenici smatraju dovoljnim razlogom da ne izvedu taj eksperiment, odgovorio da on ne zna ni za jedan takav primjer. Na Nozickovo sljedeće pitanje: "Da li se životinje uzimaju uopće u obzir?" Baltimore je odgovorio: "Zašto bi trebale?" i pri tome dodao kako eksperimentiranje na životinjama nije uopće moralni problem.⁴

¹ Ibid., 8.

² Ibid., 12.

³ Ibid., 15.

⁴ Ibid., 27.

Kao primjer dva različita vrlo utjecajna pristupa opravdavanju eksperimentiranja na životinjama izložit ćemo ukratko argumente dvojice znamenitih filozofa iz ovog području, Carla Cohena i Raymonda G. Freya. Cohen smatra da, za razliku od ljudi, životinje nemaju prava, ali da ljudi imaju obaveze prema njima. Ključno po njegovom sudu je da to što mi imamo obaveze prema životinjama ne znači da one imaju prava. Prava zahtijevaju obaveze, ali ne vrijedi obrnuto da obaveze zahtijevaju prava, kao što iz propozicije da su sva drveća biljke ne slijedi da su sve biljke drveće. Za ovo Cohen navodi primjer, između ostalih, da domaćin ima obavezu da ljubazno primiti goste, ali gosti nemaju pravo zahtijevati ljubaznost.¹ Koncept prava je, smatra on, bitno ljudski i ima snagu samo u ljudskom moralnom svijetu, dok u svijetu životinja nema morala i nema prava. Da je teorija o moralnim pravima odavno prihvaćena najuspješnije medicinske terapije, poput antibiotika, vakcina i drugih načina i sredstava kojim danas spašavamo ljudske živote, ne bi bile razvijene, što bi bilo ravno katastrofi.²

S druge strane, Frey drži da neka eksperimentiranja na životinjama jesu opravdana, ali ne sva. Za njega život životinje ima vrijednost, ali je ljudski život vrijedniji. Ozbiljne etičke probleme moramo sagledavati sa stanovišta "kvalitete života". Ni svi ljudski životi nisu jednake vrijednosti, jer različiti ljudi imaju različit "kvalitet života", jedni žive bogat, vrijedan život, a neki ne, poput ljudi u trajnom vegetativnom stanju. Na isti način ni život svih životinja nema istu vrijednost. Život životinje nema "bogatstvo" života normalnog odraslog ljudskog

¹ C. Cohen, "Do Animals Have Rights?", *Ethics & Behavior* 7, 2 (1997), 94.

² Ibid., 101.

bića. Iz svega ovoga Frey zaključuje da za eksperimente možemo koristiti bića sa manje vrijednim životom.¹

Dva najznačajnija etičara koji se zalažu za uključivanje životinja u moralnu zajednicu, ali sa različitih pozicija, svakako su Tom Regan i Peter Singer. Regan polazeći sa pozicije prava smatra da svi sisari stariji od godinu dana posjeduju inherentnu vrijednost koja je neotuđiva. Mentalni život sisara karakteriziraju: percepcija, memorija, želja, uvjerenja, samosvijest, intencija, osjećaj budućnosti, emocije (npr. strah i mržnja) i sposobnost za zadovoljstvo i bol. Regan ne želi reći da samo sisari zbog kompleksnog mentalnog sklopa imaju prava, jer ističe da je granicu između bića koja posjeduju i koja ne posjeduju prava veoma teško jasno povući, nego da sa sigurnošću možemo tvrditi da sisari spadaju u skupinu kojoj je nužno osigurati prava. On drži da se moramo suprotstaviti stanovištu po kojem se živa bića sa inherentnom vrijednošću posmatraju kao bića koja vrijede samo u odnosu na naše interese. Iz ovoga zaključuje da stanovište prava neće biti zadovoljno ničim drugim do potpunom abolicijom eksperimentiranja na životinjama.² Po njegovom sudu znanost mora naći alternative ili koristiti već postojeće, poput testiranja na uzgojenim tkivima.

Peter Singer, autor vrlo utjecajne knjige *Animal Liberation* (*Oslobođenje životinja*), koju mnogi nazivaju "biblijom pokreta za oslobođenje životinja", polazeći sa utilitarističke pozicije

¹ F. B. Orlans, *In the Name of the Science*, 30. Također vidjeti R. G. Frey, "Moral Community and Animal Research in Medicine", *Ethics & Behavior* 7, 2 (1997), 123 – 136.

² T. Regan, *The Case for Animal Rights*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 2004., 389.

veli da iako postoje važne razlike između ljudi i drugih životinja, koje moraju dovesti do nekih razlika u pravima, ta očigledna činjenica neće onemogućiti odbranu proširenja osnovnog principa jednakosti na ne-ljudske životinje. Ljudi razlikuju po spolu, rasi, intelektualnim sposobnostima, moralnim osobinama, komunikativnosti, izgledom, snazi itd., međutim, po Singerovom mišljenju, to ne znači da je zahtjev za jednakošću besmislen, jer ukoliko bi on bio zasnovan na stvarnoj jednakosti svih ljudskih bića, onda bismo je trebali prestati zahtijevati.¹ "*Princip jednakosti među ljudskim bićima nije opis navodne stvarne jednakosti među ljudskim bićima: on predstavlja propis o tome kako s njima trebamo postupati.*"² To znači da princip jednakosti zahtijeva da moramo uzeti u obzir interese drugih neovisno o tome kakve sposobnosti oni posjeduju. Bez obzira na boju kože, spol ili vrstu kojoj pripadaju bića, njihovi interesi se moraju uvažavati.

Na ovoj osnovi se zasniva protivljenje rasizmu i seksizmu, a također se mora osuditi stav nazvan "speciesizam".³ Za

¹ Vidjeti D. Marić, *Etika i životinje*, Zalihica, Sarajevo, 2010., 62.

² U ovom tekstu korist ćemo englesko izdanje: Peter Singer, *Animal Liberation*, Ecco, New York, 2002. U Hrvatskoj je prevedeno drugo izdanje iz 1990.g.: Peter Singer, *Oslobođenje životinja*, preveo Neven Petrović, IBIS, Zagreb, 1998. U daljem tekstu pri navođenju ovog djela prvi broj će se odnositi na stranicu iz engleskog izdanja, a drugi na stranicu iz prijevoda. P. Singer, *Oslobođenje životinja*, 5; 4. U tekstu objavljenom 1974. godine, dakle prije knjige *Animal Liberation*, Singer također kaže da je jednakost moralni ideal. P. Singer, "All Animals are Equal", u H. Kuhse and P. Singer (eds.), *Bioethics: An Anthology*, Blackwell, Oxford, 2004, 463. Ovaj članak je objavljen prvi put u *Philosophic Exchange* (1974), 103 – 116.

³ Navedeni prijevod koristi termin "specizam" umjesto "speciesizam" (eng. speciesism), međutim, preferiramo ovaj drugi jer je u njemu potpuno sačuvana riječ "species" (lat. vrsta). Ovaj termin prvi je upotrijebio psiholog Richard Ryder 1970. godine.

Singera je speciesizam: "predrasuda ili stav ili pristrasnost u korist interesa članova nečije vlastite vrste a protiv interesa članova drugih vrsta".¹ Poput rasizma i seksizma speciesizam je moralno neodrživ jer svi oni koji podržavaju ovakva stajališta smatraju da je granica njihove vlastite grupe također granica njihove brige. Pripadnost pojedinca mojoj grupi, ma kakav on bio i ma kako postupao, čini ga povlaštenim u odnosu prema svima onima koji nisu članovi moje grupe. Speciesistova moralna zajednica ima veći broj članova nego što je imaju moralne zajednice rasiste i seksiste, te se tako možda brine za veći broj bića, ali su speciesizam, rasizam i seksizam jednako moralno neprihvatljivi. "Svi oni koriste proizvoljne i moralno irelevantne činjenice – pripadnost rasi, spolu ili vrsti – kao da su moralno bitne."² Da bismo odgovorili na pitanje koje su činjenice moralno relevantne po Singerovom sudu, nužno je naglasiti da njegov utilitaristički pristup baštini stavove Jeremy Benthama, koji je smatrao da sposobnost živih bića da pate daje kriterij za njihovu moralnu ravnopravnost, a ne neka druga sposobnost poput mišljenja ili govora. Bentham je smatrao da sposobnost za patnju, ili tačnije za patnju i za uživanje ili sreću, nije poput drugih karakteristika kao što su jezičke ili matematičke sposobnosti, nego je pretpostavka da se uopće posjeduju bilo kakvi interesi. Bez ovog uvjeta nemoguće je govoriti o interesima na smislen način. Npr. besmisleno je reći da kamen ima interese, jer je očito da ne može patiti.

¹ Ibid. Nešto drugačiju definiciju speciesizma nalazimo u nekim kasnijim radovima, kao na primjer: "stav da svi članovi naše vrste imaju specijalni moralni status koji nemaju članovi bilo koje druge vrste." P. Singer, "The Fable of the Fox and the Unliberated Animals", *Ethics* 88, 2 (1978), 120.

² P. Singer, "Xenotransplantation and Speciesism", u H. Kuhse and P. Singer (eds.), *Bioethics: An Anthology*, Blackwell, Oxford, 2004, 414. Ovaj tekst je prvi put objavljen u *Transplantation Proceedings* 24, 2 (1992), 728 – 732.

Sposobnost za patnju i uživanje nam govori da neko biće ima interese, bar interes da ne pati. Kada se ovo uzme u obzir, jasno je zašto Singer drži da se granice moralne zajednice moraju proširiti na sva bića koja su sposobna patiti, te da nipošto ne možemo na opravdan način tvrditi da se granice moralne zajednice poklapaju sa granicama naše vrste. U slučaju da tu granicu obilježimo nekom drugom sposobnošću, kao što je npr. sposobnost mišljenja, onda bi to značilo da smo je označili na potpuno proizvoljan način, pa bismo onda mogli, smatra Singer, na isti način izabrati neku drugu proizvoljnu karakteristiku poput boje kože ili spola.

U mnogim oblastima istraživanja bolni i smrtonosni eksperimenti na životinjama su uobičajena praksa. Neke od najokrutnijih eksperimenata vrše vojni znanstvenici, ali bolne eksperimente izvode i mnogi znanstvenici iz drugih oblasti poput medicine, veterine, itd. Kao primjer Singer uzima uglednog profesora psihologije Harryja F. Harlowa koji je do smrti bio veoma cijenjen u znanstvenim krugovima.

Harlow je proučavao učinke socijalne izolacije na malim majmunima tako što ih je od samog rođenja odvajao od njihovih majki i držao u golim, metalnim kavezima. Došao do zaključka da ti majmuni "trpe potpunu mentalnu deprivaciju".¹ Harlow i njegov suradnik Stephen Suomi su izazvali depresiju kod malih majmuna tako što su im dozvoljavali "da se vežu za lažne majke napravljene od krpa koje će postati monstrumi".² Uspjeli su konstruirati više takvi majki-monstruma, a kao primjer može se navesti majka-dikobraz koja je mogla

¹ P. Singer, *Oslobođenje životinja*, 32; 24.

² Ibid., 33; 25.

izbacivati bronzane šiljke po cijeloj površini trbuha što bi izazvalo odbacivanje i depresiju kod maladunca. Vremenom su Harlow i Suomi odustali od vještačkih majki-mostruma i proizveli živu majku-majmuna koja je uspješno zamijenila vještačkog monstruma. Naime, odgajali su ženke majmuna u potpunoj izolaciji, pa ih onda učinili trudnima pomoću uređaja koji su nazvali "sprava za silovanje". Poslije rođenja beba posmatrali su majke-majmunice i otkrili su da neke uopće ne mare za mladunce, dok su druge pokazivale okrutnost i ubijale su ih. "Jedna od njihovih omiljenih majstorija bila je da svojim zubima zdrobe glavu mališana. Međutim, uistinu odvratan obrazac ponašanja bio je onaj kada su lica mališana bila smrskana o pod, a zatim ih se vuklo ovamo i onamo."¹

Harlow i Suomi su također konstruirali vertikalnu komoru sa stranicama od nehrđajućeg čelika, koju su nazivali "jamu očaja", i u koju bi ostavljali male majmune i do dva tjedna, što je proizvodilo "ozbiljno i ustrajno psihopatološko ponašanje depresivne prirode".² Pored toga, kao dodatak "jami očaja" izumili su "tunel straha", koji je mogao "izazvati psihološku smrt kod rezus majmuna".³ Uzimajući ovakve slučajeve u obzir, Singer formulira centralnu dilemu eksperimentiranja u psihologiji, ali i eksperimentiranja na životinjama generalno, ovako: "ili životinja nije poput nas pa u tom slučaju ne postoji razlog za izvođenje eksperimenta, ili nam je pak životinja slična, ali onda eksperiment ne trebamo izvoditi na njoj ako bi

¹ Ibid., 34; 26.

² Ibid.

³ Ibid., 34; 27. Neki su zbog svega ovoga smatrali da je Harlow bio sadist. Vidjeti J. P. Gluck, "Harry F. Harlow and Animal Research: Reflection on the Ethical Paradox", *Ethics & Behavior* 7, 2 (1997), 150.

se on smatrao sramotnim u slučaju da je napravljen na jednom od nas".¹

I u drugim se oblastima do u beskraj izvode sličnih eksperimenati. Tako npr. već je 1946. godine bilo moguće pronaći osam stotina tekstova koji su se bavili proučavanjem šoka na sljedeće načine: "Upotreba tvrdog zavoja za podvezivanje žila na jednom ili više ekstremiteta, lomljenje, kompresija, mišićna trauma uz pomoć kontuzije izazvane udarcima laganog čekića, Noble-Collipov bubanj (naprava u koju se stavljaju životinje a bubanj se okreće; životinje neprestano padaju na dno bubnja i ozljeđuju se), rane pomoću vatrenog oružja, strangulacija, zamrzavanje i opekotine."² Kakve su sve užasne eksperimente znanstvenici bili u stanju činiti na životinjama očito je iz naslova obavljenih eksperimenata koje je prikupila organizacija United Action for Animals, a oni između ostalih uključuju: "Slamanje", "Zagrijavanje", "Paljenje", "Osljepljivanje", "Centrifuga", "Potresi mozga", "Žed", "Smrzavanje", "Krvarenje", "Višestruke ozljede", "Radijacija", "Ozljede leđne moždine", itd.³ Znanstvenik Robert J. White se specijalizirao za odsjecanje glava majmunima i održavanje tih glava živima u fluidu,⁴ čini se ne zapitavši se o moralnosti takvog postupka. Zbog našeg sistematskog mučenja životinja književnik Isaac Bashevis Singer kaže: "U svom ponašanju prema drugim stvorenjima, svi su ljudi nacisti."⁵ Međutim, ovdje nije opisana znanstvena

¹ P. Singer, *Oslobođenje životinja*, 52; 42.

² Ibid., 65; 53.

³ Ibid., 65; 52 – 53.

⁴ Ibid., 75; 61.

⁵ Ibid., 84; 69.

praksa koja se rijetko zbiva, nego se u ovakvim eksperimentima koristi preko četrdeset jedan milion životinja.¹

Ovakvo se okrutno postupanje sa životinjama često opravdava napretkom u medicinskim istraživanjima. Pa ipak, iako su obavljeni milioni eksperimenata, tek nekoliko njih se može smatrati doprinosom tom napretku, dok se veliki dio životinja koristi na fakultetskim odsjecima, a još više ih se koristi da bi se, veli Singer, "testirala kozmetika, šamponi, sredstva za bojenje hrane i druge nebitne stvari. Sve se to može događati samo zbog naše predrasude koja nam ne dozvoljava da patnju bića koje nije pripadnik naše vrste uzmemo ozbiljno."² Za eksperimentatore životinje nisu ništa više nego oruđa istraživanja.

Rezultati testiranja na životinjama često su neupotrebljivi za ljude. Toksikolozi već dugo znaju da supstanca koja je otrovna za članove jedne vrste može biti bezopasna za članove druge vrste i obrnuto. Lijekovi testirani na životinjama mogu biti neupotrebljivi ili opasni za primjenu na ljudima. Tako je npr. lijek *opren*, reklamiran kao efikasan lijek za artritis, uklonjen u Britaniji jer je nakon njegove primjene umrla šezdeset i jedna osoba. Pored toga, testovi na životinjama mogu nas navesti da odbacimo vrijedne proizvode koji su otrovni za životinje, a korisni za ljudska bića. Kao primjeri se

¹ Najviše eksperimentalnih životinja ima u SAD, 13,45 miliona, i Japanu, 12,23 miliona. F. B. Orlans, "History and Ethical Regulation of Animal Experimentation: An International Perspective", u H. Kuhse and P. Singer (eds.), *A Companion to Bioethics*, Blackwell, Oxford, 2004., 401.

² P. Singer, *Oslobodenje životinja*, 40; 31.

moгу navesti inzulin i penicilin.¹ Većinu ljudi je lako ubijediti u opravdanost nekog eksperimenta bez obzira na patnju koja se nanosi životinjama samo ukoliko se kaže da služi u medicinske svrhe. Međutim, većina testiranja se obavlja zbog žudnje za profitom ili jednostavno intelektualnom radoznalošću eksperimentatora. Milioni životinja pate jer se na njima testiraju kozmetika, sredstva za higijenu, i sl. Trebaju li životinje patiti, opravdano se pita Singer, da bismo dobili novu vrstu ruža za usne ili voska za parkete, budući da jedinu korist od toga imaju kompanje koje zbog toga dobro zarađuju. Nije izvjesno ni da će testiranje nekog medicinskog proizvoda poboljšati naše zdravstveno stanje. U izvještaju Britanskog ministarstva zdravstva i socijalne zaštite možemo pročitati da su novi lijekovi u periodu od 1971. do 1981. godine većinom: "uvedeni u područje terapije u kojima ih je već bilo i previše (...) za česta, uglavnom kronična stanja, koja se prvenstveno pojavljuju u bogatom Zapadnom društvu. Inovacije su stoga većim dijelom usmjerene prema komercijalnom uspjehu, a ne prema tarapeutskim potrebama."²

Stajalište da se medicinske hipoteze moraju testirati na životinjama imaju ponekad vrlo loše posljedice. Upravo je zbog oslanjanja na pogrešne životinjske modele za nekoliko godina bio odgođen razvoj polio vakcine.³ Do ključnih otkrića u raznim oblastima medicine došlo se istraživanjima u klinikama, posmatranjem pacijenata i vršenjem autopsija na

¹ Ibid., 57; 46. "Inzulin može proizvesti deformacije kod mladih zečeva i miševa, ali ne i kod ljudi". "Da se penicilin prosuđivao po toksičnosti koju je imao za zamorce, moglo se desiti da ga se nikada ne koristi na ljudima". Ibid.

² Ibid., 53; 43.

³ D. DeGrazia, *Prava životinja*, prijevod Edina Dmitrović, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2004., 104.

ljudima, dok je tek nakanadno to isto potvrđeno eksperimentima na životinjama.¹

Singer veli da se može postaviti niz pitanja: kako ljudi koji nisu sadisti mogu izazivati psihološku smrt majmuna ili zagrijavati pse do smrti? On drži da je odgovor u nekritičkom prihvatanju speciesizma. Speciesizam znanstvenicima daje opravdanje da se prema životinjama odnose kao prema neživim bićima, pukim predmetima, potrošnom materijalu ili dijelovima opreme, a ne kao prema bićima koja mogu patiti i čije interese moramo uzeti u obzir.

Biti protiv eksperimentiranja na životinjama kako se ono sada odvija, drži Singer, ne znači nužno insistirati na trenutnom odustajanju od svih eksperimenata, nego da odmah treba zaustaviti eksperimente koji ne vode nekom jasno određenom i hitnom cilju. Tamo gdje nemamo neki takav cilj, treba pokušati zamijeniti eksperimentiranje na životinjama uvođenjem alternativnih metoda.² Ukoliko bi neki eksperimentator tvrdio da je njegov eksperiment toliko važan da je opravdano koristiti životinje, onda ga, veli Singer, treba upitati da li bi za isti cilj bilo opravdano koristiti ljudsko biće koje je zbog oštećenja mozga na istom mentalnom nivou kao životinje planirane za eksperiment. Naravno, gotovo je nemoguće zamisliti da bi neko bio spreman to uraditi. Po Singerovom sudu, javnost se sa pravom buni protiv eksperimentatora kada se sazna da su vršeni štetni testovi na ljudima bez njihovog odobrenja. "Ali ako eksperimentator tvrdi da je eksperiment dovoljno važan da

¹ R. E. Ulrich, "Animal Rights, Animal Wrongs and the Question of Ballance", *Psychological Science* 2, 2 (1991), 199.

² P. Singer, *Oslobođenje životinja*, 40; 32.

može opravdati nanošenje patnje životinjama, zašto onda on nije i dovoljno važan da opravda nanošenje patnje ljudima koji se nalaze na istom mentalnom nivou? Koja razlika postoji između ta dva slučaja? Jedino ta da se u jednom radi o pripadniku naše vrste, a u drugom ne."¹ Singer zaključuje da je ovakva diskriminacija neobranjiva poput rasističke. Navedeni primjer nam omogućava da uspostavimo kriterij kada se eksperiment može opravdati. Pristrasnost, bila ona speciistička ili rasistička, ne može se opravdavati, pa iz toga slijedi da se isto tako ne može opravdati ni eksperiment na životinji osim kada je toliko važan da bismo opravdali upotrebu čovjeka sa oštećenjem mozga. Na kraju poglavlja o eksperimentiranju na životinjama u knjizi *Oslobođenje životinja* Singer piše: "Međutim, jednog će dana, sigurno, djeca naše djece dok budu čitala o tome što se tokom dvadesetog stoljeća radilo u laboratorijima, imati isti osjećaj užasa i nevjerice prema onom što inače civilizirani ljudi mogu napraviti, kakav mi danas osjećamo kada čitamo o okrutnostima rimskih gladijatorskih arena ili o trgovini robljem u osamnaestom stoljeću."²

LITERATURA

- C. Cohen, "Do Animals Have Rights?", *Ethics & Behavior* 7, 2 (1997), 91 – 102.

¹ Ibid., 83; 68.

² Ibid., 94; 77.

- D. DeGrazia, *Prava životinja*, prijevod Edina Dmitrović, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2004.
- R. G. Frey, "Moral Community and Animal Research in Medicine", *Ethics & Behavior* 7, 2 (1997), 123 – 136.
- J. P. Gluck, "Harry F. Harlow and Animal Research: Reflection on the Ethical Paradox", *Ethics & Behavior* 7, 2 (1997), 149 – 161.
- D. Marić, *Etika i životinje*, Zalihica, Sarajevo, 2010.
- F. B. Orlans, *In the Name of the Science: Issues in Responsible Animal Experimentation*, Oxford University Pres, New York, Ocford, 1993.
- F. B. Orlans, "History and Ethical Regulation of Animal Experimentation: An International Perspective", u H. Kuhse and P. Singer (eds.), *A Companion to Bioethics*, Blackwell, Oxford, 2004., 399 – 410.
- T. Regan, *The Case for Animal Rights*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 2004.
- P. Singer, "The Fable of the Fox and the Unliberated Animals", *Ethics* 88, 2 (1978), 119 – 125.
- P. Singer, "Xenotransplantation and Speciesism", u H. Kuhse and P. Singer (eds.), *Bioethics: An Anthology*, Blackwell, Oxford, 2004, 414. Ovaj tekst je prvi put objavljen u *Transplatation Proceedings* 24, 2 (1992), 728 – 732.

- P. Singer, *Oslobođenje životinja*, preveo Neven Petrović, IBIS, Zagreb, 1998.
- P. Singer, *Animal Liberation*, Ecco, New York, 2002.
- P. Singer, "All Animals are Equal", u H. Kuhse and P. Singer (eds.), *Bioethics: An Anthology*, Blackwell, Oxford, 2004., 461 – 470.
- R. E. Ulrich, "Animal Rights, Animal Wrongs and the Question of Ballance", *Psychological Science* 2, 2 (1991), 197 – 201.